शोधनिर्देशक
यज्ञेश्वर निरौला

सल्यानी भाषिकाका आधारभूत शब्दहरु

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण समितिको
स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
रमेशविक्रम शाही
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि एम्.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री रमेशविक्रम शाहीले **सल्यानी भाषिकाका आधारभूत शब्दहरू** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६३ ....

....
(**यज्ञेश्वर निरौला**)
नेपाली शिक्षण समिति
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौँ

स्वीकृतिपत्र

यस क्याम्पसका छात्र (२०६०/०६२) श्री रमेशविक्रम शाहीले स्नातकोत्तर तह द्धितीय वर्ष (नेपाली) को दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको सल्यानी भाषिकाका आधारभूत शब्दहरू शीर्षकको शोधपत्र उक्त तहका लागि उपयुक्त किसिमको देखिएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

....	....	....
यज्ञेश्वर निरौला	**प्रा.डा. माधबप्रसाद पोखरेल**	**हरिप्रसाद पराजुली**
(शोधनिर्देशक)	(बाह्य परीक्षक)	(विभागीय प्रमुख)

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रस्तुत शोधकार्य मैले मेरा श्रद्धेय गुरु यज्ञेश्वर निरौलाको निर्देशनमा तयार पारेका हुँ । शीर्षक छनौटदेखि लिएर समाप्तिपर्यन्त उहाँको अपरिमेय सहयोग प्राप्त नभएको भए प्रस्तुत शोधपत्रले यो रूप प्राप्त गर्नसक्ने थिएन । ज्यादै व्यस्ततामा पनि किञ्चित झर्को नमानी आफ्नो अमूल्य समयको ठूलो भाग प्रदान गरी शोधपत्रलाई परिष्कृत र परिमार्जित गर्न उचित निर्देशन, सल्लाह एवम् सुझाव र सहयोग गर्नुभएकोमा हृदयले शब्दपुष्प चढाउँछु ।

शोधप्रस्तावलाई स्वीकृति प्रदान गरी शोधकार्यका लागि अनुमति दिनुहुने नेपाली विभागका विभागीय प्रभुख आदरणीय गुरु हरिप्रसाद पराजुलीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । अध्ययनका क्रममा आइपरेका समस्याको समाधान गर्न आफ्नो अमूल्य समय दिएर सुझाव र सल्लाह दिनुहुने सह-प्राध्यापक जीवेन्द्रदेव गिरी र सह-प्राध्यापक इन्द्रलाल शर्माप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

मेरो पढाइलाई यस स्तरसम्म ल्याइपुऱ्याउन अथक परिश्रमद्वारा समय, स्रोत-साधनको उचित व्यवस्थापन गरी पढ्ने वातावरण तयार गरिदिनुहुने पूज्य पिता भद्रबहादुर शाही, माता तुलादेवी शाही, दाजुहरू गणेशकुमार शाही र भीमप्रकाश शाही, भाउजूहरू अनि दिज्यूहरू लगायत समस्त आफन्त जनहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्नु मेरो परम कर्तव्य हुनेछ किनभने उहाँहरूको वात्सल्य, प्रोत्साहन र दिशा-निर्देश नभएको भए म आज यस ठाउँमा आइपुगेर यस्तो अनुसन्धान-कार्य सम्पन्न गर्न सक्ने नै थिइनँ । त्यस्तै, अनुसन्धानका क्रममा सामग्रीहरू जुटाइदिएर ठूलो सहयोग गर्ने मेरी श्रीमती गीता चन्दप्रति कृतज्ञ छु ।

भाषिक सर्वेक्षणका क्रममा यथार्थ सूचना दिनुहुने परिशिष्ट-२ मा उल्लिखित आदर्श सूचकहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । सामग्री-सङ्कलन तथा अन्य विविध कठिनाइलाई फुकाई सहयोग गर्ने मेरा मित्रहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्रलाई शुद्धसँग टङ्कन एवं छपाइ गरिदिने विष्णुप्रसाद शर्मालाई हृदयको तहबाट धन्यवाद नदिइरहन सक्दिनँ ।

मिति …………

शैक्षिक सत्र :

रमेशविक्रम शाही
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौँ

विषयसूची

क) शोधनिर्देशकको सिफारिस

ख) मूल्याङ्कन समितिको सिफारिस

ग) कृतज्ञता-ज्ञापन

परिच्छेद एक : शोधपरिचय १-६

१.१ शोधशीर्षक १

१.२ शोधको प्रयोजन १

१.३ विषयपरिचय १

१.४ समस्याकथन २

१.५ शोधको उद्देश्य २

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.७ प्राक्कल्पना ४

१.८ शोधकार्यको औचित्य ५

१.९ शोधकार्यको सीमाङ्कन ५

१.१० शोधविधि ५

क) सामग्री-सङ्कलन विधि ५

ख) विश्लेषण विधि ५

१.११ शोधपत्रको रूपरेखा ६

परिच्छेद दुई : भाषिकाको सैद्धान्तिक चर्चा ७-१०

२.१ परिचय ७

२.१.१ ऐतिहासिक भाषिका ७

२.१.२ सामाजिक भाषिका ८

२.२.३ व्यक्तिभाषिका ८

२.२.४ प्रयोजनपरक भाषिका ९

२.२.५ स्तरीय भाषिका ९

२.२.६ भौगोलिक भाषिका १०

परिच्छेद : तीन पूर्वनिर्धारित भाषिकाहरूको चर्चा ११-२९

३.१ पृष्ठभूमि ११

३.२ बालकृष्ण पोखरेलको अनुसन्धान १३

३.२.१ पुर्बेली वर्ग १३

३.२.२ माझाली वर्ग १४

३.२.३ ओरपच्छिमा वर्ग १४

३.२.४ मझपच्छिमा वर्ग १४

३.२.५ परपच्छिमा वर्ग १४

३.३ यमनाथ तिमिल्सिनाको अनुसन्धान १५

३.३.१.पुर्वेली भाषिका १५

३.३.२.जुम्ली-सिंजाली भाषिका १५

३.३.३. हुम्ली भाषिका १५

३.३.४ जाजरकोटे भाषिका १६

३.३.५ अछाम-बझाङ्गी भाषिका १६

३.३.६ दार्चुला-बैतडेली भाषिका १६

३.३.७ डोटी - डडेलधुराली भाषिका १६

३.४ यज्ञेश्वर निरौलाको अनुसन्धान १७

३.४.१ दार्चुलाली भाषिका १७

३.४.२ वैतडेली भाषिका १७

३.४.३ डडेलधुराली भाषिका १७

३.४.४ बझाङ्गी भाषिका १८

३.४.५ डोट्याली भाषिका १८

३.४.६ बाजुराली भाषिका १८

३.४.७ अच्छामी भाषिका १८

३.४.८ जुम्ली-सिंजाली १९

३.४.९ दैलेख-कालीकोटे भाषिका १९

३.४.१० भेरीक्षेत्रीय भाषिका १९

३.४.११ गण्डकेली भाषिका २०

३.४.१२ पुर्बेली भाषिका २०

३.५ सखिशरण सुवेदीको अनुसन्धान २०

३.६ लावण्यप्रसाद ढुङ्गानाको अनुसन्धान २१

३.६.१ दार्चुलाली ‘क’ २१

३.६.२ दार्चुलाली ‘ख’ २१

३.६.३ बैतडेली भाषिका २१

३.६.४ बाजुराली भाषिका २२

३.६.५ अछामी भाषिका २२

३.६.६ बझाङ्गी २२

३.६.७ हुम्ली भाषिका २२

३.६.८ डोटी-डडेल्धुराली २२

३.६.९ मुगु-डोल्पाली २२

३.६.१० जुम्ली-सिंजाली २३

३.६.११ भेरीक्षेत्रीय भाषिका २३

३.६.१२ गण्डकेली भाषिका २३

३.६.१३ पुर्बेली भाषिका २३

३.७ भागवत आचार्यको अनुसन्धान २३

३.७.१ दार्चुलाली भाषिका २४

३.७.२ बैतडी-डडेलधुराली भाषिका २४

३.७.३ बझाङी भाषिका २४

३.७.४ डोट्याली भाषिका २४

३.७.५ बाजुराली भाषिका २५

३.७.६ अछामी भाषिका २५

३.७.७ जुम्ली-सिंजाली भाषिका २५

३.७.८ हुम्ली भाषिका २६

३.७.९ मुगु-डोल्पाली भाषिका २६

३.७.१० कालिकोटे भाषिका २६
३.७.११ जाजरकोटे भाषिका २६
३.७.१२ रूकुम-सल्यानी भाषिका २७
३.७.१३ पुर्बेली भाषिका २७
३.८ पूर्वनिधारित भाषिकाको तुलनात्मक समीक्षा २७

परिच्छेद चार : सल्यानी भाषिकाका आधारभूत शब्दहरु ३०-४९

४.१ परिचय ३०
४.२ सल्यानी भाषकाका आधारभूत शब्दहरू ३२
४.३ सल्यानी भाषिकभेद क्षेत्र र सीमा ४५
४.३.१ सल्यानी भाषिकभेदको स्वरूप ४५
४.३.२ सल्यानी भाषिकभेदको ध्वनितात्त्विक परिवर्तन ४६
४.३.२.१. स्वरवर्णीभवन ४६
४.३.२.२ मकारीभवन ४६
४.३.२.३. समीभवन ४६
४.३.२.४. विषमीभवन ४७
४.३.२.५. विपर्यास ४८
४.३.२.६. रकारीभवन ४८
४.३.२.७. लोप ४८
४.३.२.८. महाप्राणीभवन ४८
४.३.२. ९.अल्पप्राणीभवन ४८

परिच्छेद पाँच : उपसंहार ५०-५१

परिशिष्ट ५२-७२

परिशिष्ट १, प्रश्नावलीको नमुना ५२
परिशिष्ट २ : सूचकहरूको नामावली ५७
परिशिष्ट ३ : सङ्कलित सामग्री ५८

सन्दर्भ-सामग्री सूची ७३-७४